

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ “СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ**

Катедра „Систематическо богословие“

Професионално направление 2.4. - „Религия и теология”
Научна специалност: Християнска апологетика



**БОГОТЪРСЕНЕ И БОГОБОРЧЕСКИ ИДЕИ В
МИРОГЛЕДА НА НИКОЛАЙ РАЙНОВ
(1889 – 1954)**

АВТОРЕФЕРАТ

за присъждане
на образователната и научна степен “доктор”

**Докторант:
Васил Боянов Василев**

**Научен ръководител:
проф. д-р Димо Пенков**

София 2024

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод.....	3
Обща характеристика на дисертационното изследване	3
Актуалност на изследването	5
Обект, предмет и работна хипотеза на изследването.....	7
Състояние на изследванията.....	8
Цел, задачи, използвана методология, структура и изложение на дисертационното изследване	10
Заключение.....	13
Научни приноси.....	20
Публикации по темата на дисертацията	21

Увод

Размисълът върху живота на определен творец е отговорна задача, защото е възможно да проявиш субективизъм в своята преценка и да не представиш коректно събитията от неговия живот. Субективизмът е възможен и при оценката на творчеството, и това е разбираемо, защото творчеството е резултат на мисълта и емоциите, и тъкмо в това се състои неговата жизненост, динамика и красота.

Дисертационният труд е свързан с живота и творчеството на един голям български творец и интелектуалец – Николай Райнов. Това прави отговорността още по-тежка, тъй като Николай Райнов е необикновена, творческа и в цялата си колоритност – противоречива личност, която не спира да търси и нерядко провокира сам себе си. Колкото и да е трудна поставената задача, в същото време тя е интересна и по своему предизвикателна, защото изследването е опит за богословски поглед към един човешки път, наситен с творческа динамика, но и белязан от противоречиви отклонения и концепции, които са противоположни на християнството.

Обща характеристика на дисертационното изследване

Определям темата на дисертационния труд като важна, точно защото е свързана с актуалните въпроси относно богочовешките отношения днес и въобще относно пътя на човека към Бога. В тази насока накратко е разгледан както житейският, така и творческият път на Николай Райнов. Наред с посоченото, се проследява и светогледа на твореца, неговия устрем към Бога и към познанието на истината. Вижда се борбата, която Николай Райнов води с

несъвършенството в света, неговата лична непримиримост и още – как постепенно разочарованието, което преживява, го отклонява от пътя на богооткровената истина. В текста предлагам някои свои наблюдения, които са свързани с духовната борба, която човек преживява в устрема си към Бога, както и поставям важния въпрос: кои са изкушенията, които в голяма степен ни отклоняват от пътя към Него?

Анализ на личността на определен творец е възможен, но не и в пълнота, и то само през богословската призма, т.е. през гледната точка на православно учение за човека и за смисъла на неговия живот. Затова дисертационният труд няма претенции за дълбочина и изчерпателност, а е скромнен опит за обогатяване на българската апологетична наука.

Ще се радвам ако дисертационното изследване, макар и отчасти, спомогне за разбирането на твореца и човека Николай Райнов. Специфичен е дори неговият външен вид и излъчване, които по особен начин говорят за неговата личност: смълчан, сериозен, мрачен, с хлътнали бузи като на аскет и с очи на човек, отдаден на работата си до фанатичност. Странящ от светската суета, почти отшелник, обгърнат от цигарен дим, привел глава над книгата или ръкописа, без особено отношение към храната, остър в общуването си с колегите, сдържан и строг в отношението си към собствените си деца. Малцина съумяват да спечелят доверието му като негови близки приятели.

Несъмнено Николай Райнов е енциклопедична личност с различни интереси и завидна продуктивност: проявява се като прозаик, поет, художник, историк и теоретик на изкуството, известен обществен лектор, има интереси към фолклора и етнографията,

задълбочен познавач е на езотерична философия, на религията и митологията.

Актуалност на изследването

Николай Райнов изследва важен сегмент на обществената мисъл – промяната на религиозното съзнание, което се лута между християнските корени, езическите суеверия и митологии, от една страна, и задълбочаващите се процеси на секуларизация, от втора. Християнството, което Николай Райнов описва, интерпретира по своему или критикува, е относимо само към най-горния, повърхностен негов слой, който се проявява като културен облик на обществото, и който е последица от специфични и различни по характера си социални тенденции.

Талантът на Николай Райнов е несъмнен, но колкото и голям да той, творчество преминава през изпита на времето – т.е. оценява се според истината и според благото, което носи. И колкото повече от пълнотата на истината притежава дадено творчество, толкова по-значимо е то, предвид че истината не е подвластна на времето, не зависи и от преходните обществени настроения. Така, истината е, която издига творчеството, въплътило я в себе си, над времевите предели, като го увековечава именно според благото, което то (творчеството) притежава.

Николай Райнов е и философ, защото всеки, който търси истината, е такъв. Има философия по отношение на света и има философия по отношение на Иисус Христос. Николай Райнов е отдал дарованията, силите и времето си на света, а не на Иисус Христос. Т.е. той върви по пътя към незнайния Бог, а не по трудния, непривлекателен и тесен път, който е пътят на молитвата,

отдаването на Бога, полагането на душата за ближния, т.е. по пътя на любовта.

Животът на Николай Райнов е показателен, че човек не бива да съди за Църквата по човешкото несъвършенство в нея, а по божествената ѝ святост. Та нали тъкмо поради несъвършенството на света се въплъти Бог Слово и основа Своята Църква.

В Църквата всяка човешка личност е призвана да осъществи своята уникалност, като изпълни човешкото си предназначение, реализирайки своята богообразност. Разбира се, това е сложен процес, при чийто ход е възможно да се породят различни съмнения във вярата. Затова основен неприятел на християнството са не толкова отделните религии, колкото противорелигиозността. Неверието се появява поради духовната слепота и слабата духовна дейтелност.

Като проява в живота и творчеството на интелигентния човек, противорелигиозността често е кратък етап от разбирането на собствената духовна природа. В основата на крайния интелектуализъм е човешката гордост, като заблудата се поражда от факта, че човекът е убеден, че може сам да постигне най-висшето познание. Именно крайният интелектуализъм подтиква Николай Райнов към масонството, към дъновизма и към източните религиозни учения. Заблудата, в която попада, се отразява както на самия него, така и на неговото творчество.

Ако не бъдат облагодатени талантите, те постепенно заляняват в човешките сърца и накрая биват заровени. Вярно е, че Николай Райнов търси истината, но той така и не достига до нея, защото загърбва Исус Христос. Макар в ранна възраст да е бил набожен, то в юношеските си години губи чистотата на вярата си. Дори и образованието в Софийската духовна семинария да е на

високо ниво, той проявява интерес към философията и литературата, за сметка на богословското знание и наука. Така, вместо да укрепне във вярата, младият семинарист решава да не продължи образованието си в областта на богословието.

Животът му се променя – загърбва Иисус Христос, а сърцето му става подвластно на напразното търсене на истината. Напразно, защото тръгва да я дири, поемайки по пътя на псевдо-духовността. И сякаш точно тук е болката в житейския път на Николай Райнов. Той се люшка от философията до теософията, от богомилството до масонството, пленен от гордостта на ума и заслепен от блясъка на интелектуализма. Веднъж е теософ, друг път е дъновист, трети път – масон. Става член и на Българската комунистическа партия, отричайки своите предишни позиции и представи, стига до поругаването на Иисус Христос и до отричането на църковното учение.

Без оглед на посоченото, ще бъде неправилно ако личността на Николай Райнов се оценява категорично и еднозначно. Той не може да бъде определен като атеист, защото точно неговото духовно лутане доказва, че макар и богоборец, той не престава да търси Твореца и да жадува за него, както кошутата жадува за водните потоци.

Обект, предмет и работна хипотеза на изследването

Обект на изследване е миогледът на Николай Райнов.

Предметът на изследването е свързан с онези аспекти от неговия миоглед, отразени и в творчеството му, които имат досег с православното разбиране за Иисус Христос и Неговата църква.

Работната хипотеза е: търсенето на правилната религия е безрезултатно, ако се избере път, който е различен от Пътя, Истината и Живота, разкрити чрез личността на Господ Исус Христос (срв. Йоан. 14:6).

Бог не се открива само със знание, Бог се открива чрез любовта, тъй като всяко познание по отношение на Бога, е благодатен дар и прозрение, които човекът получава като милост и като отклик на неговата вяра и любов. Именно в такава насока интелектуализмът е на по-ниско ниво в познанието, предвид че е ограничен в рамките на човешката мисъл и съзнание. Висшето знание и познание е в мистичния опит на умната молитва, опит, който се постига чрез Божественото Откровение. В основата на такова духовно търсене са любовта, доверието и упованието в Бога. За съжаление животът на Николай Райнов е пример как човек може да се поддаде на влиянието на спорни учения и да се отклони от православната вяра.

Състояние на изследванията

Първият богословски коментар върху Николай Райнов прави проф. Иван Снегаров, който през 1919 г. публикува в Църковен вестник кратък материал, озаглавен *Нов опит за разрушение на Христовото учение*. Авторът осъществява паралел между Лукиян Самосатски, Целс, Д. Щраус, Е. Ренан и появата на нов хулител на Христовата личност, нов разрушител на Христовото дело в лицето на Николай Райнов и неговия роман *Между пустинята и живота*. Иван Снегаров определя Николай Райнов като българския враг на Богочовека и го обвинява в опит да разклати вярата на мнозина, но

не чрез научни съображения, а чрез гавра с Онзи, Който е Пътят, Истината и Живота;

през 1939 г. академик протопрезвитер Стефан Цанков в своето изследване *Българската Православна църква от освобождението до настояще време* причислява Николай Райнов към писателите теософи;

през същата година в Църковен вестник са публикувани критичните статии на преподавателя по Нравствено богословие проф. Ганчо Пашев, във връзка с отказа да се чества 25-годишния юбилей от писателска дейност на Николай Райнов. Интересни щрихи около проваления юбилей се съдържат в монографията на П. Тихолов – *Николай Райнов. Живот, творчество, анекдоти*, както и в статията на Стефан Мокрев *Забраненият юбилей на Н. Райнов. Спомени и документи*;

през 1979 г. във връзка със 100-годишнината на Николай Райнов, е публикувана монографията на Велика Андрейчева, озаглавена *Книга за Николай Райнов*. Тя включва неизследвани материали от житейския и творческия му път, но е встрани от проблематиката на настоящата дисертация;

базисен труд, който има отношение към разглежданата тема, е монографията на Едвин Сугарев *Николай Райнов – боготърсачът богоборец*. В нея авторът съвместява в една личност и боготърсача, и богоборца. В уводната статия към съчиненията на Николай Райнов, Е. Сугарев изказва становището, че образът на Иисус Христос в романа *Между пустинята и живота* е ядро, което съвместява в себе си ницшеанското разбиране, че Бог е мъртъв, будисткото твърдение, че всеки може да стане Буда и християнската убеденост, че Бог е любов (1 Йоан 4:8);

в книгата *Езотеризмът като религиозна дисфункция*, авторът Д. Русев маркира началните форми на проникването и развитието на езотеричните учения в България в периода след освобождението от турско робство. Специално място отделя на творчеството на Николай Райнов, което е разгледано от богословска позиция, разкриваща езотеричните и окултните му уклони.

Като цяло настоящият дисертационен труд е опит за навлизане в разнообразието от изследователски мнения, свързани с творчеството на Николай Райнов, но конкретно през призмата на християнската апологетика.

Цел, задачи, използвана методология, структура и изложение на дисертационното изследване

Относно *методологията* на изследването: предвид спецификата на научния профил, в който е разработена темата, е използван сравнително-аналитичният подход, който е съчетан с индуктивни и дедуктивни методи.

Целите, които се поставят, е да се разбули мистификацията около личността на Николай Райнов.

Задачите са концентрирани върху формите на боготърсене и богоборчество в мирогледа и творчеството на Николай Райнов, изведени и разгледани през погледа на християнската апологетика.

Структура на дисертацията: дисертационното съчинение е структурирано в Предговор, Увод, три глави, с изводи след всяка от тях, Заключение, Използвана литература и Приложения.

Изложение:

Първа глава е посветена на житейския и творчески път на Николай Райнов. Животът и творчеството му са обвързани –

творческото му наследство разкрива какви са главните житейски предизвикателства пред него. Значим етап от неговия житейски път е пребиваването му в Софийската Духовна Семинария. Престоят му там ще го бележи по особен начин, защото ще зададе посоката – от боготърсене към богоборчество. Изключителността на Николай Райнов като творец се проявява не само на писателското поприще, но и в областта на изобразителното изкуство. Произведенията му в областта на изобразителното изкуство предлагат нови естетически, стилистични и тематични възможности. В първа глава на дисертационното изследване се извежда и главната тема в творчеството на Николай Райнов, а именно пътят на спасението.

Втора глава е съсредоточена върху миросгледните позиции и промяната от теизъм към теософия и окултизъм. Три фактора оказват въздействие върху формирането на религиозно-философския светоглед на Николай Райнов: семейната среда, в която расте, образованието, което получава и общественото влияние върху неговата личност. Отношението към християнството в семейството на Николай Райнов е не толкова последица от богословски търсения и основания, колкото е плод на неговото патриархално възпитание. Религиозните аспекти в светогледа на младия Николай Райнов постепенно се променят във философски, а вероучителните истини на Православието са заменени от представите на окултизма. Като цяло Николай Райнов не е част от определена религиозно-философска система. Във тази втора глава установявам, че е трудно той да бъде форматиран според характеристиките, на която и да е специфична форма. Това негово личностно качество е както пречка за богопознанието, така и основание за богоборчество.

Трета глава е опит за анализ на окултно-теософските възгледи на Николай Райнов през призмата на православно богословие и опитност. Установява се, че Николай Райнов е критичен, но не към Православието в неговата цялост, а към конкретни негови представители. Ще се опитам да докажа, че Николай Райнов има Бог в сърцето си, но няма уважение към Църквата и към клира. Отхвърля Божия дом, но неговата интелигентност, както и висока ерудиция захранват жаждата му за нови знания – за други религии, за различни окултни практики.

Заклучение

Жизненият път, както и творчеството на Николай Райнов, са пряко свързани. Относно въпроса – какви са главните житейски предизвикателства пред твореца, то отговорите научаваме от неговото творчество.

Важен етап от живота му е обучението в Софийската духовна семинария, защото престоят му там маркира, от една страна, посоката – от боготърсенето към богоборството, а от втора – по-нататък ще окаже влияние и върху неговото творчество. Подвластен на желанието си да бъде лидер, както и на стремежа си към себеизразяване, Николай Райнов трудно усвоява богословските дисциплини, които имат догматическа насоченост, и които не подлежат на своеволни и свободни човешки мъдрования. Методологическият подход, както и особеностите на възпитателния такъв, се оказват неприемливи за младия Николай Райнов.

Творчеството на Николай Райнов се отличава с една характеристика – времевата неподвижност. Сякаш миналото, настоящето и бъдещето се намират в едно общо измерение. Николай Райнов е първият писател, който въвежда орнаменталната проза в българската литература, а академичните му изследвания върху стила (главно върху естетическите подходи на декоративност и синтетичност), спомагат за разгръщането на модернизма в България.

Приоритетен мотив в творчеството на Николай Райнов е този за пътя на спасението: пътят от мрака към светлината, от нереалното към реалното, от смъртта към безсмъртието. Четирите предусловия за успешното му извървяване са: разграничаването на

истинното от неистинното; отхвърлянето на преходното и илюзорното; правилното поведение; проявите на любовта.

Три са факторите, които имат безспорно въздействие върху изграждането на религиозно-философския светоглед на Николай Райнов: семейството, в което израства, образованието, което получава, и общественото влияние върху неговата личност. От дядо си и баща си Николай Райнов наследява особеностите на своя характер, а във вярата е въведен от своите майка и баба. Като цяло отношението към християнството, което откриваме в семейството му, е резултат в по-голяма степен на патриархалното възпитание, което получава, отколкото на някакви богословски търсения и аргументи.

По-нататък в своите философски разсъждения Николай Райнов извежда кредото на секуларизираната следосвобожденска интелигенция – вярваща, но не и религиозна. Така постепенно в светогледа на младия Николай Райнов религиозните аспекти ще се променят във философски, а вероучителните истини на православие то ще бъдат заменени от представите на окултизма.

Въпреки това, не може да се твърди, че Николай Райнов е привърженик на определена религиозно-философска система; прави впечатление, че сам той не създава такава. Трудно е като творец да бъде форматиран според характеристиките, на която и да е специфична форма. Това личностно качество на Николай Райнов е препятствие за богопознанието, и нещо повече, става валидно основание за богоборчество.

Николай Райнов открива идеала за справедлив обществен ред в бъдещето; необходими са духовно възвисяване, вътрешна духовна еволюция, преживявани от всяка конкретна личност. За него граница между история и митология няма: митологията е центърът, „сърцето“

на историята, онова ядро, което съдържа и отдава нейните послания. Затова писателят не изследва, не преразказва и не осмисля историята като автор, а борави с нея както се работи с руда, която претопява, и от добития метал започва да извайва съвременни варианти на стари митове или пък съчинява напълно нови.

Николай Райнов осмисля средновековните текстове като ги наслажда към традиционната историческа проза. При него магичният характер на приказките има за цел да впечатли въображението на читателя и да формира условия за пространствена широта на мисълта му. И независимо че се занимава с библейски сюжети, творческото търсене на Николай Райнов е главно сюжетно, но не и духовно. Ето защо той се отнася към теософията, окултизма и религията приоритетно като творец, а не като вярващ човек.

Николай Райнов обрисова божествеността на свръхчовека не като постигнато вече съвършенство, а чрез извеждане на знанията, обладавани от свръхчовека. Затова и божествеността е разбрана като осъществено в пълнота цялостно развитие на човека. По този начин свръхчовекът на Ницше е някак масовизиран при Николай Райнов – в теософския му модел се говори за нова раса от хора, които имат свръхчовешки характеристики.

Николай Райнов твърди, че притежава мистично знание, което надскача традиционното тълкуване на Свещеното Писание. Тази убеденост по всяка вероятност го е съпътствала при писането на романа *Между пустинята и живота*, роман, който релативизира християнските ценности, посявайки съмнения в читателя, чрез една постмодерна представа за обществената роля и мисия на Църквата.

Макар да твърди, че обладава мистичното знание, самият Николай Райнов не се определя като духовен водач или като богослов. Не може да бъде сочен и като религиозен художник,

предвид че основната част от неговото творчество не изразява религиозното търсене.

Като цяло Николай Райнов е критично настроен, но не към християнската вяра в цялост, а към конкретни нейни представители, което имат морално неприемливи простъпки. Той показва обективно отношение към различните представители на духовните общности, като същевременно не изразява предпочитание към конкретно религиозно учение.

Отношението на Църквата и религиозната общественост е напълно очаквано – то е критично, недвусмислено и остро към част от творчеството на Николай Райнов. Произведенията му, които будят порицание, са определени от самия Николай Райнов като художествени произведения, а не като свещени по своя характер.

Писателят има подчертан афинитет към националното. Като гностик той споделя интереса към българския вариант на това светоусещане чрез богомилството, но, космополитният характер на теософията, не позволява нарушаването на равновесието чрез превеса на българското.

Романът *Между пустинята и живота* е първият опит в българската белетристика за литературно пресъздаване на евангелския разказ за живота на Господ Иисус Христос. В произведението прави впечатление целенасоченото десакрализиране на образа на Богочовека, и още – никъде не се споменава за Христовото възкресение като център на християнската вяра. Ако за Е. Ренан например, символният език на християнската вяра е начин за изопачаване на Христовото послание, то Николай Райнов поставя образа в далеч по-сложна палитра от отношения. Наред с посоченото, той няма претенцията, че е биограф-разказвач или че е някакъв своеобразен „нов евангелист“. Романът *Между*

пустинята и живота, който не е евангелски роман, е в категорична диспозиция с евангелския разказ: дава различно тълкуване на сакралния образ, което е неприемливо и направо чуждо за житийната традиция; правят се сякаш незначителни (при пръв поглед) и сякаш частни (по отношение на цялостното повествование) изменения в сюжетните пластове, които, обаче, са показател за изопачаване на християнското благовестие.

С истината за истината – такова е мотото на романа, а посланието на автора му е: необходимо е човешкият живот да бъде реформиран, да се достигне до един общозначим символ. В тази насока се въвежда и нова степен на символизация, което става чрез изграждането на впечатляващ образ на един нов и величав герой на човечеството.

Николай Райнов носи Бог в сърцето си, но не зачита Църквата и духовенството. Отхвърля Божия дом, но интелигентността и ерудицията на писателя поддържат неутолима жаждата му за нови и нови знания – за други религии, за различни окултни практики. Изучава ги, дълго размисля върху тях, представя ги пред читателите си, като всичко това става „на гърба“ на Божественото откровение и за сметка на църковните канони.

Творческите приумици в сферата на религията обаче, дават гнили плодове – стига се до неправилно представяне на веровите истини, а някои хора започват да ги приемат и като неканоничен вариант на Свещеното Писание. Специфично българска, според Николай Райнов, е тъкмо еретичната промяна и осмисляне на християнския мит, породена от конкретната културно-историческа ситуация. Така, повлиян от източния мистицизъм, гностическите учения, руската окултна литература и древните хималайски адепти, Николай Райнов дръзва да пише роман за живота на Господ Исус

Христос, в който отрича както непорочното Му зачатие, така и Неговата богочовешка личност.

Макар романът да е определян като едно от най-значимите му произведения, то, в есхатологичен план, вероятно именно той ще се окаже най-сериозното лично предизвикателство пред търсеция Николай Райнов. Духовният му път е неспирно лутане в търсене на истината и духовността, когато, оказва се – той сам се е отдалечил от нея.

Умира не докрай разбран и не докрай признат, но всъщност Николай Райнов отминава от земния свят, без да е разбрал със сърцето си Господ Иисус Христос. Николай Райнов не създава свое религиозно-философско учение или движение, макар творчеството му да съдържа интелектуалните кодове, указващи посоката към езотерично развитие на българската религиозна мисъл още от началото на XX в., което в различни форми продължава и днес.

До последния си дъх Николай Райнов остава и боготърсец, и богоборец.

Дали търсенето на Бога е търсене на нещо, което вече е намерил?

Дали неговото богоборчество не е всъщност борба с това, което изкривява Божия образ у човека?

Дали неговото творчество е опит за десакрализация на Божия образ у човека или обратното – то е опит да бъде предизвикано всичко онова у човека и в света, което отдалечава от истината, което е лицемерно и измамно?

Оставяме отговорите на самия Николай Райнов: „...учих философия, а свърших декоративно и графично изкуство, решил бях да стана монах, а се ожених, обичах хората, а те ме намразиха... Най-голяма благодарност дължа на семинарията, дето ме научиха да

мисля, да мълча, да почитам, да съзерцавам и да търся нещо по-горно от човека ...“¹.

¹ *Алманах Жътва*, 1922.

Научни приноси

1. За първи път в българската богословска наука се прави опит за обстойно изследване на богоборческите идеи в светогледа и творчеството на Николай Райнов.
2. Извеждане и анализ на предпоставките и причините, довели до промяна в религиозните възгледи на Николай Райнов и достигането му до окултно-магични представи.
3. Богословски анализ на основните богословски теми в романа *Между пустинята и живота*.
4. Практическа насоченост: дисертационният труд е отправна точка за последващи изследвания и за подготвянето на специализиран курс с цел – обучението на студентите по богословие.

Публикации по темата на дисертацията

1. „Влияние на окултизма и теософията върху мирогледа на проф. Николай Райнов (1889-1954)“, *Светодавец – списание за богословие, история и култура*, 11-12/2023, 44-58.
2. „Николай Райнов и Църквата“, *Мисъл, слово, текст*, ПУ „Паисий Хилендарски“, т.13 (19), 2023, 117-126.
3. „Личността на Иисус Христос в магично-окултните вярвания на Николай Райнов (1889-1954)“, *Светодавец – списание за богословие, история и култура*, 7-8/2023, 34-42.